համեմատ մեծաքանակ օշարակ և ծաղիկ կար հոն։ Երեկոյեան ջուրի ընդարձակ աւազան մը ջրջապատուած էր ջահերով, արուեստական կերպով միացնելով երկու հակառարբերը, հրափամփուշտներ և ուրիշ հրախաղեր, խնճոյքին աւելի փայլ տալու համար, որ Պարսից հիացումը շահեցաւ։ Յաջորդ օրը Հօճա Նազար Հայ իշխանը. դեսպանին կողմէ այցելութիւն ընդունեցաւ Ջուղայի տան մէջ իսկ։ Հաւատքով Քրիստոնեայ է ան, բայց (ես պէտք է յանդգնիմ ըսել) իր տունը զարդարուած էր այնպիսի հրէշային պատկերներով, այնպիսի տգեղ դիրքերով որոնք իրապէս արժանի չեն յիշուելու։ Մեր խնճոյքին ուրիշ բաներուն հետ, ես ամէնէն շատ նկատեցի խորոված խոզ մը, միակը զոր տեսայ Պարսկաստանի մէջ, և որուն միսը հաւասարապէս թէ Պարսիկէն և թէ Հրեայէն պժգալի կը նկատուի։ Անոր տան ամանները և թասերը համակ ոսկի էին, օշարակի սրուակներ հոտաւէտութեան համար, և Շիրազի գինիով լեցուած գաւաթներ կը պարպուէին մեր գլուխներին համար։

«Այս Վրացիներն և Հայերը ոմանց կողմէ Ջուղայեցի կը կոչուին, այս քաղաքիս կից արուարձանի մը համար, բայց աւելի իրենց մայրաքաղաքին համար, որ կը կրէ նոյն անունը Արարատի մօտ։ Վրացիները այդ երկրին հնագոյն բնակիչներն են, և քիչ խառնուրդ ունին օտար ազգերէ, հաւատքով մեծ մասամբ Նեստորական կամ Յակոբիկեան են և աւելի գինասէր քան թէ վաճառական, ինչպէս են իրենց դրացի Հայերը։ Բայց վայելուչ հասակի, բարձր ոգւոյ, հաւատարմութեան մէջ մեծ համբաւ ունին, մանաւորապէս Պարսից մօտ, որով անոնցմէ շատեր իբր հրամանատար պաշտօն ունին, յատկապէս իրենց անհանդարտ թշնամւոյն՝ Թուրքին դէմ» (էջ 122–123)։

Ինչպէս ըսի, Հէրպէրթ հազիւ 22 տարու էր այս տողերը գրած ատեն, իր պատմական ծանօթութեանց մասին կարելի է խղճիր յարուցանել։ Իր վկայութիւնները ոմանք, մասնաւորաբար իր կարծիքները կարելի է, և պէտք է քննել՝ զանոնք լուրջ նկատողութեան առնելէ առաջ։ Հէրպէրթի շատ աւելի հետաքրքրուած է Վրացիներու մասին, երկար կը խօսի անոնց ժամանակակից պատմութեան վրայ Վրացի Մուրատի, Իսկէնտերի, Տերէյէկի, Գօնսթաւելի եւն, մասին։

Իսպահանի «բնիկներէն զատ, կան վաճառականներ ամէն տեսակ ազգերէ, օրինակ Անգլիացի, Հոլանտացի, Բորդուկալցի, Հոլանտացի, Մոսկով, Հնդիկ, Արաբ, Հայ, Վրացի, Թուրք, Հրեայ, և ուրիշներ, հոս բերուած շահու մագնիսական ուժով» (էջ 126)։

Իսպահանի թաղամաս Նոր Ջուղայի մասին. «Ջուղայի դիրքը կը նմանի Բեռայի, որ կ. Պոլսոյ դիմացը կը գտնուի, կամ ինչպէս որ Սաութվորք Լոնտոնի մէջ։ Չինաղարութ գետը մէջէն կ'անցնի, արուարձան մը կը նկատուի, իսկ միւսներն են Կեավուր–ապատ, Ապպաս–ապատ, Խանզ–ապատ, Ազէն–ապատ, և Շէյխ–Սապան, որոնք իրապէս մեծ մասով դաւանակից մարդոցմէ բնակուած են։ Ջուղան կը կառավարուի մանաւոր կառավարիչով մը, Հայ Քրիստոնեայ իշխան մը ինչպէս որ գինքը կը կոչեն Հօճա Նազար անուամբ (թէեւ արհեստով վաճառական), ունենալով վերահսկողութիւն անոնց վրայ։ Ինքը և իրենները կը վայելեն խղճմտանքի ազատութիւն, բայց դրամի խնդիրներու և հանրային տուրքերու տեսակէտով Շահին առանձին տրամադրութեան տակ են։ Ջուղայի մէջ (այսպէս կոչուած Հայաստանի մէկ համանուն քաղաքին համար) բնակող բնակչութեան թիւը 10,000 կը հաշուուի, իսկ Ազէնապատի մէջ 4,000 ընտանիք։ Ոմանց կողմէ Golfa և Chiulfa սակայն ես աւելի մօտեցուցած եմ մեր լեզուին (Jelphey)։ Ջուղայեցիները կը հագուին Պարսիկներուն նման, բայց կը տարբերին երեւոյթով. սոնց և Վրացիներուն մեծամասնութիւնը ունենալով աւելի բաց գոյն մազ և սեւ աչքեր։ Մեծ մասամբ վա-